

mgr Beata Goc-Sakowska

biegła sądowa z zakresu badań pismoznawczych

ORCID: 0009-0005-3879-7216

JAKIE „NIESPODZIANKI” KRYĆ MOŻE MATERIAŁ PORÓWNAWCZY?

Streszczenie

W artykule zaprezentowano jeden z aspektów badań w obrębie materiału porównawczego, jakim jest analiza pod kątem ustalenia jednorodności wykonawczej zapisów porównawczych i ocena wiarygodności tego materiału jako pochodzącego od osoby, której pismo jest identyfikowane. Kwestie te zilustrowano opisem przypadku, w którym do ekspertyzy pismoznawczej testamentu przedstawiono materiał wzorcowy pochodzący od dwóch osób.

Słowa kluczowe: badania pisma ręcznego, materiał porównawczy, testament, scalenie materiału porównawczego

Wstęp

Ilość i jakość – to dwa określenia, które najczęściej spotykamy w literaturze, kiedy mowa jest o materiale porównawczym w kryminalistycznych badaniach pisma ręcznego i podpisów, tj. opinii pismoznawczej. Ale czy na pewno tylko te dwa czynniki są ważne? Poniższy artykuł, na przykładzie materiału wzorcowego, który otrzymał do zbadania biegły, pokazuje, jak istotne są badania scalające w obrębie materiału porównawczego. W analizowanym przypadku w wyniku wstępnych badań materiał porównawczy został podzielony na dwie grupy badawcze. Część tego materiału (grafizm 1) została zakwalifikowana jako pochodząca od testatorki, natomiast materiał porównawczy zakwalifikowany do drugiej grupy badawczej (grafizm 2) uznano za pochodzący od innej osoby. W opisaney sprawie przedmiotem ekspertyzy pismoznawczej był testament (ryc. 1), którego autentyczność została zakwestionowana.

Ekspertyza pismoznawcza jest jednym z rodzajów ekspertyz kryminalistycznych¹. Samo pojęcie „ekspertyza pismoznawcza” nie jest jednoznaczne. Część badaczy traktuje je jako synonim ekspertyzy pisma ręcznego, inni wiążą to pojęcie z ekspertyzą dokumentów². Zwykle jednak jest ono utożsamiane z tzw. klasyczną ekspertyzą dokumentów, a w jej zakres wchodzi:

- badania pisma ręcznego (w tym m.in. identyfikacja osób na podstawie zapisów ręcznych, ocena jednorodności wykonawczej pisma, ustalenie liczby wykonawców zapisów ręcznych);
- weryfikacja autentyczności podpisów i identyfikacja ich wykonawców;
- określenie przypuszczalnego okresu nakreślenia badanych zapisów na podstawie analizy cech graficznych oraz ocena kolejności nanieśnięcia zapisów na podłoże dokumentu (badania wieku względnego);
- identyfikacja grupowa i indywidualna maszyn do pisania;
- identyfikacja grupowa i indywidualna pieczęci, stempli, pieczętek i ich odcisków;
- wnioskowanie o cechach osobopoznawczych autora i wykonawcy wypowiedzi pisemnej³.

Z praktyki eksperta z zakresu badań pisma ręcznego i podpisów można wywnioskować, iż najpierw sporządzana jest opinia pisemna, natomiast opinia ustna (o której jest mowa w art. 200 § 1 k.p.k.), jeśli jest to niezbędne, składana jest w dalszym etapie, przed sądem. Do wykonania opinii z zakresu pisma ręcznego niezbędny jest materiał dowodowy (kwestionowany), ale także odpowiedni materiał porównawczy. Wyjątkiem są sytuacje, gdy przedmiotem badań pismoznawczych jest wyłącznie materiał kwestionowany, np. jeśli celem opinii pismoznawczej jest analiza tego materiału pod

¹ M. Goc, *Współczesny model ekspertyzy pismoznawczej. Wykorzystanie nowych metod i technik badawczych*, wyd. 3, Polskie Towarzystwo Kryminalistyczne, Warszawa 2020, s. 37.

² Np. M. Owoc uważa, że „wraz z malejącym udziałem ręki w tworzeniu dokumentów, skróciła się część dokumentu podległa klasycznym badaniom identyfikacyjno-porównawczym. W związku z tym przedmiotem szeroko rozumianej ekspertyzy pismoznawczej stały się również maszynopisy, druki, odbitki stempli, odciski pieczęci oraz [ostatnio] wydruki komputerowe” (M. Owoc, *Komputerowe wspomaganie ekspertyzy pismoznawczej*, Wydawnictwo Instytutu Ekspertyz Sądowych, Kraków 1997, s. 4).

³ Por. m.in. M. Goc, A. Łuszczuk, E. Oleksiewicz, *Dokument jako ślad kryminalistyczny*, w: M. Goc, J. Moszczyński (red.), *Ślady kryminalistyczne: ujawnianie, zabezpieczanie, wykorzystanie*, Difin, Warszawa 2007, s. 251–252; M. Kulicki, V. Kwiatkowska-Wójcikiewicz, L. Stępka (red.), *Kryminalistyka. Wybrane zagadnienia teorii i praktyki śledczo-sądowej*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2009, s. 606–607; J. Kasprzak, *Kryminalistyczne badania dokumentów*, w: J. Kasprzak, B. Młodziejowski, W. Brzęk, J. Moszczyński (red.), *Kryminalistyka*, Difin, Warszawa 2006, s. 139–140; M. Goc, B. Goc-Ryszawa, *Nowoczesne metody i techniki badań pismoznawczych*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” 2013, t. XVII, s. 25–26.

kątem jednorodności wykonawczej. Najczęściej jednak obiektem badań identyfikacyjnych w ekspertyzie pismoznawczej jest materiał dowodowy i materiał porównawczy jako wzorzec grafizmu osoby, której pismo ręczne jest badane.

W literaturze podkreśla się, jak ważna jest odpowiednia ilość oraz jakość materiału porównawczego⁴, nie zawsze natomiast podnosi się nie mniej ważną kwestię, jaką są badania scalające w obrębie tego materiału. Materiał porównawczy do badań pismoznawczych najczęściej jest pobierany „na polecenie” (materiał wpływowy), co jednak nie ma zastosowania w przypadku badań testamentów, a więc co do zasady dokumentów osób nieżyjących. Do wyjątków należą sytuacje, kiedy jeszcze za życia testatora taki materiał został zgromadzony do innej sprawy. W sprawach testamentowych materiał porównawczy ma charakter bezwzględny i składa się zwykle z różnego rodzaju dokumentów urzędowych, znajdujących się w urzędach skarbowych (zeznania i oświadczenia podatkowe), wydziałach komunikacji (wnioski o rejestrację pojazdu, o wydanie prawa jazdy), wydziałach paszportowych (wnioski o wydanie paszportu), Zakładzie Ubezpieczeń Społecznych (dokumentacja ubezpieczeniowa) oraz innych instytucjach, zakładach pracy i jednostkach administracji publicznej. Materiałem takim mogą również być dokumenty prywatne (listy, pocztówki, notesy, umowy itp.) dostarczone przez strony. W takich przypadkach bardzo ważną kwestią jest ocena wiarygodności przedstawionego do badań materiału referencyjnego z punktu widzenia możliwości przypisania jego wykonawstwa osobie, której pismo jest identyfikowane. Odnosi się to zarówno do dokumentów prywatnych, przedstawionych przez strony postępowania, jak i dokumentów urzędowych zgromadzonych przez organ procesowy. Nie można bowiem bezkrytycznie uznać materiału porównawczego za wiarygodny tylko dlatego, że pochodzi

⁴ Zob. m.in.: M.E. Oleksiewicz, *Podstawowe zasady pobierania materiału porównawczego do ekspertyzy identyfikacyjnej pisma ręcznego, podpisów oraz pisma maszynowego*, „Problemy Kryminalistyki” 1998, nr 220, s. 53–59; A. Feluś, *Identyfikacja na podstawie pisma ręcznego*, w: J. Widacki (red.), *Kryminalistyka*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 1999, s. 210–211; *idem*, *Pobranie materiału porównawczego do ekspertyzy pismoznawczej*, w: J. Błachut, M. Szewczyk, J. Wójcikiewicz (red.), *Nauka wobec przestępczości. Księga ku czci Profesora Tadeusza Hanauska*, Wydawnictwo Instytutu Ekspertyz Sądowych, Kraków 2001, s. 112–119; T. Tomaszewski, *Możliwości badań identyfikacyjnych wykonawców paraf*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” 2001, t. IV, s. 287–301; A. Koziczak, *Jakość materiału porównawczego – pojęcie wielowymiarowe*, w: Z. Kegel (red.), *Problematyka dowodu z ekspertyzy dokumentów*, t. 1, Uniwersytet Wrocławski, Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii, Katedra Kryminalistyki, Wrocław 2002, s. 294–298; C. Grzeszyk, M. Dudewicz, *Zasady pobierania materiału porównawczego do kryminalistycznych ekspertyz pismoznawczych*, w: C. Grzeszyk (red.), *Kryminalistyczne badania pismoznawcze*, Czesław Grzeszyk, Warszawa 2006, s. 136–150.

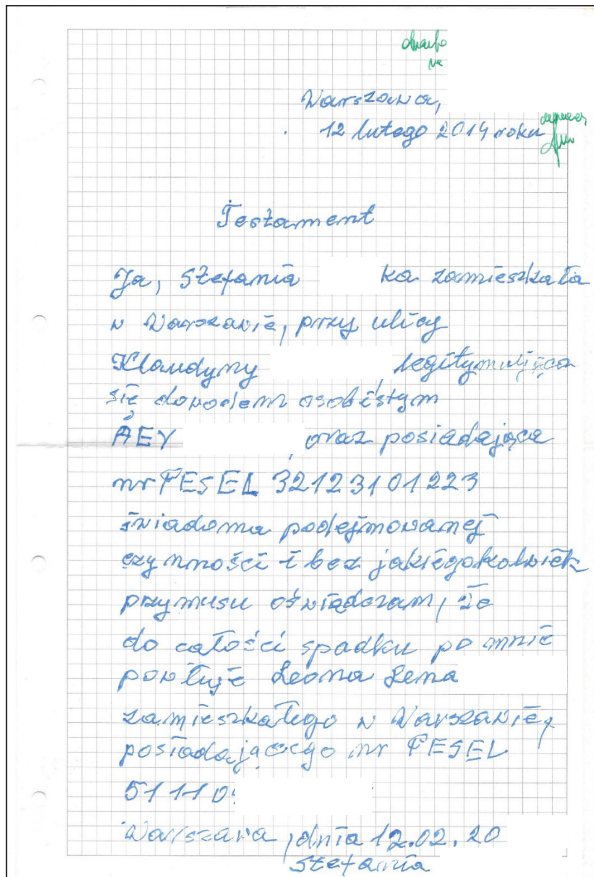
z urzędu, gdyż nie ma pewności, kto wypełniał rubryki dokumentów i kto złożył pod nimi swój podpis.

W mojej praktyce eksperta badań pisma spotkałam się niejednokrotnie z dość ciekawymi przypadkami, związanymi z przedstawioną na wstępie problematyką, które jako wykraczające poza sytuacje standardowe mogą być przydatne dla praktyki eksperckiej. Jeden z takich przypadków przedstawiam poniżej.

Opis przypadku

W omawianej sprawie do badań przesłano testament opatrzony datą 12 lutego 2014 r. (ryc. 1).

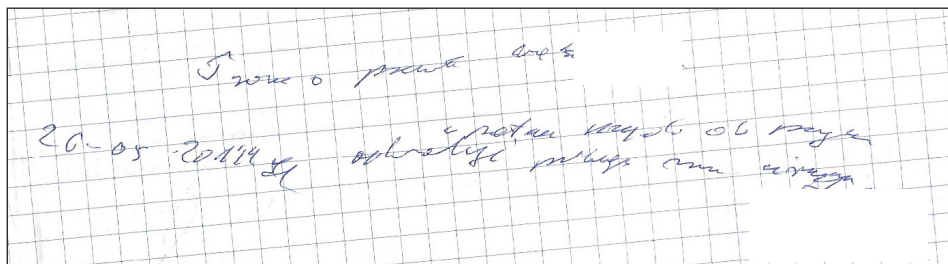
Ryc. 1. Testament opatrzony datą 12 lutego 2014 r.

Źródło: opracowanie własne.

Wraz z materiałem dowodowym do ekspertyzy przedstawiono dość obszerny materiał porównawczy. Był on zróżnicowany graficznie. Już wstępna analiza pozwoliła wyłonić w tym materiale dwie grupy grafizmów. Między obydwoma grupami zaobserwowano różnice, m.in. w ogólnym obrazie pisma, jakości oraz poziomie jego wyrobienia, a także wielkości. Zauważono też różnice dotyczące konstrukcji poszczególnych liter. Podział ten nie oznaczał od razu, iż wykluczona została możliwość sporządzenia owego materiału (umownie zakwalifikowanego do dwóch grup) przez jedną osobę. Chociaż początkowo nie można było wykluczyć, iż testatorka stosowała dwa rodzaje grafizmów, to jednak szczegółowa analiza wykazała, że stwierdzone różnice były na tyle silne i nawykowo istotne, iż podział na dwie odrębne grupy grafizmów porównawczych uznano za najodpowiedniejszy. Na ryc. 2 pokazano przykład grafizmu zakwalifikowanego do grafizmu nr 1, który był także najbardziej zbliżony pod względem daty do daty sporządzenia kwestionowanego dokumentu (tj. 2014 r.). Był to jeden z dokumentów znajdujących się w dokumentacji medycznej testatorki.

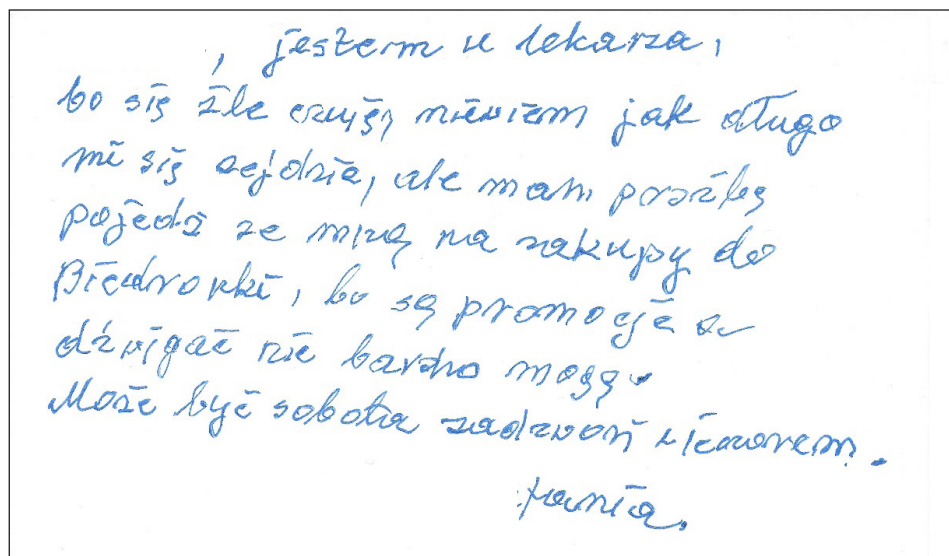
Ryc. 2. Materiał porównawczy zakwalifikowany do grafizmu nr 1 – dokument opatrzony datą 26 maja 2014 r.

Źródło: opracowanie własne.

Na ryc. 3 zaprezentowano przykład dokumentu przedstawionego do badań przez osobę, która według testamentu miała dziedziczyć całość majątku po zmarłej. Co ciekawe i widoczne na pierwszy rzut oka (potwierdziły to także badania mikroskopem), zarówno kwestionowany testament (ryc. 1), jak i dokument przedstawiony do badań jako pochodzący od testatorki (ryc. 3) zostały sporządzone takim samym narzędziem pisarskim, tj. typu żelopis. Linię pisma charakteryzuje stosunkowo intensywne, dość grube wysycenie duktu materiałem kryjącym. Uwagę eksperta zwrócił fakt, iż tusz, którym sporządzono tekst zarówno testamentu, jaki dokumentu porównawczego, miał w składzie brokat.

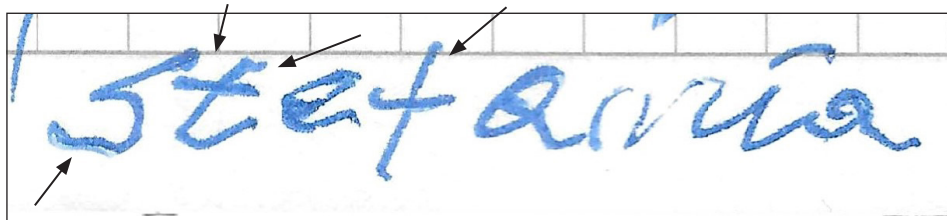
Ryc. 3. Materiał porównawczy zakwalifikowany do grafizmu nr 2 – dokument nie był opatrzony datą

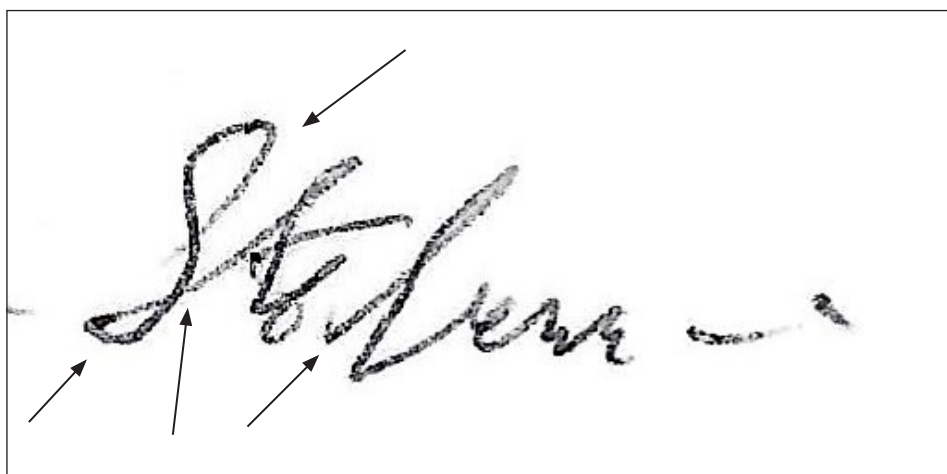
Źródło: opracowanie własne.

Przeprowadzone badania szczegółowe, cech wyznaczonych w materiale dowodowym oraz cech wyznaczonych w materiale porównawczym zaliczonym do pierwszej grupy badawczej pozwoliły na stwierdzenie, iż pomiędzy porównywanymi grafizmami występują istotne różnice graficzne (ich przykłady zaprezentowano na ryc. 4–5). Różnice te wystąpiły we wszystkich analizowanych zespołach cech (syntetycznych, topograficznych, motorycznych, mierzalnych oraz konstrukcyjnych). Spośród najistotniejszych warto wymienić:

- inny ogólny obraz pisma,
- inny poziom wyrobienia pisma, poziom jego czytelności (grafizm porównawczy jest częściowo nieczytelny, co nie ma odzwierciedlenia w materiale dowodowym),
- inną wielkość pisma (mniejsza pisma i podpisów porównawczych),
- inną gęstość pisma,
- inną budowę poszczególnych znaków, np.: *S, t, f*.

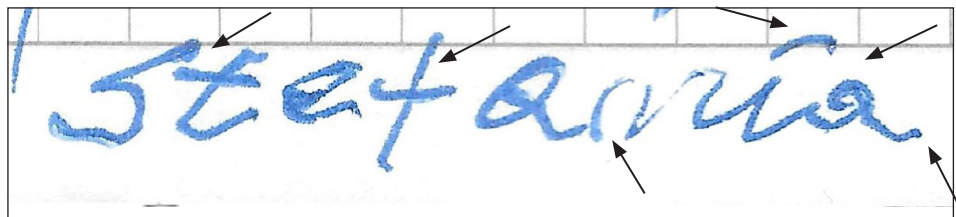
Ryc. 4. Materiał dowodowy – dokument opatrzony datą 12 lutego 2014 r

Źródło: opracowanie własne.

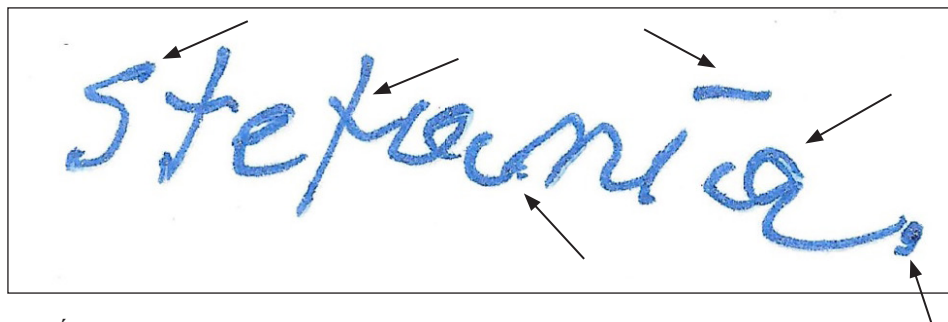
Ryc. 5. Materiał porównawczy – dokument opatrzony datą 27 lutego 2013 r.

Źródło: opracowanie własne.

Natomiast badania przeprowadzone w obrębie materiału dowodowego oraz materiału porównawczego zaliczonego do drugiej grupy badawczej dały podstawę do stwierdzenia, iż analizowane pisma zostały nakreślone przez jedną osobę. Pomiędzy porównywanymi zapisami stwierdzono m.in. zgodną klasę pisma, zgodny ogólny obraz analizowanych zapisów, zgodne właściwości pomiarowe, taki sam literowy impuls pisma, analogiczny sposób kreślenia i budowę poszczególnych znaków, np.: *S, f, n, a*.

Ryc. 6. Materiał dowodowy – dokument opatrzony datą 12 lutego 2014 r.

Źródło: opracowanie własne.

Ryc. 7. Materiał porównawczy – dokument nie był opatrzony datą

Źródło: opracowanie własne.

Należy zaznaczyć, iż materiał zaliczony do grupy pierwszej był wiarygodny, znajdował się bowiem w dokumentacji medycznej oraz urzędowej. Badania wykonane w jego obrębie oraz wyznaczone cechy zgodne pozwoliły na stwierdzenie, iż jest on spójny graficznie. Natomiast materiał zaliczony do drugiej grupy został przedstawiony przez stronę. Przeprowadzone badania dały podstawę do ustalenia, iż osobą, która nakreśliła sporny testament, była osoba zainteresowana spadkiem, która dostarczyła nakreślony przez siebie materiał porównawczy.

Wystąpienie cech zgodnych, wyznaczonych w obrębie dowodowego testamentu oraz w materiale porównawczym, zakwalifikowanym jako druga grupa badawcza, a tym samym przedstawionym do badań przez stronę zainteresowaną zapisami w testamencie, pozwoliło na stwierdzenie, iż zostały one nakreślone przez jedną osobę. Wykluczono zatem autentyczność kwestionowanego testamentu.

Zakończenie

Opisany powyżej casus tylko utwierdza w przekonaniu, jak ważne jest i jak duży wpływ na wynik końcowy ma przeprowadzanie badań scalających w obrębie materiału porównawczego. Szczególną ostrożność należy zachować w odniesieniu do dokumentów prywatnych, przedstawionych przez osoby, które zainteresowane pozytywnym „rozstrzygnięciem” sprawy potrafią preparować odpowiedni materiał porównawczy.

Nasuwa się tutaj jedno skojarzenie – „nie wszystko złoto, co się świeci”, a w tym przypadku nawet i brokat nie pomógł.

Bibliografia

- Feluś A., *Identyfikacja na podstawie pisma ręcznego*, w: J. Widacki (red.), *Kryminalistyka*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 1999.
- Feluś A., *Pobranie materiału porównawczego do ekspertyzy pismoznawczej*, w: J. Błachut, M. Szewczyk, J. Wójcikiewicz (red.), *Nauka wobec przestępczości. Księga ku czci Profesora Tadeusza Hanauska*, Wydawnictwo Instytutu Ekspertyz Sądowych, Kraków 2001.
- Goc M., *Współczesny model ekspertyzy pismoznawczej: wykorzystanie nowych metod i technik badawczych*, wyd. 3, Polskie Towarzystwo Kryminalistyczne, Warszawa 2020.
- Goc M., Goc-Ryszawa B., *Nowoczesne metody i techniki badań pismoznawczych*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” 2013, t. XVII.
- Goc M., Łuszczuk A., Oleksiewicz E., *Dokument jako ślad kryminalistyczny*, w: M. Goc, J. Moszczyński (red.), *Ślady kryminalistyczne: ujawnianie, zabezpieczanie, wykorzystanie*, Difin, Warszawa 2007.
- Grzeszyk C., Dudewicz M., *Zasady pobierania materiału porównawczego do kryminalistycznych ekspertyz pismoznawczych*, w: C. Grzeszyk (red.), *Kryminalistyczne badania pismoznawcze*, Czesław Grzeszyk, Warszawa 2006.
- Kasprzak J., *Kryminalistyczne badania dokumentów*, w: J. Kasprzak, B. Młodziejowski, W. Brzęk, J. Moszczyński (red.), *Kryminalistyka*, Difin, Warszawa 2006.
- Koziczak A., *Jakość materiału porównawczego – pojęcie wielowymiarowe*, w: Z. Kegel (red.), *Problematyka dowodu z ekspertyzy dokumentów*, t. 1, Uniwersytet Wrocławski, Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii, Katedra Kryminalistyki, Wrocław 2002.
- Kulicki M., Kwiatkowska-Wójcikiewicz V., Stępka L. (red.), *Kryminalistyka. Wybrane zagadnienia teorii i praktyki śledczo-sądowej*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2009.

- Oleksiewicz M.E., *Podstawowe zasady pobierania materiału porównawczego do ekspertyzy identyfikacyjnej pisma ręcznego, podpisów oraz pisma maszynowego*, „Problemy Kryminalistyki” 1998, nr 220.
- Owoc M., *Komputerowe wspomaganie ekspertyzy pismoznawczej*, Wydawnictwo Instytutu Ekspertyz Sądowych, Kraków 1997.
- Tomaszewski T., *Możliwości badań identyfikacyjnych wykonawców paraf*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” 2001, t. IV.